

Sygn. akt V AGa 14/20

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 października 2020 r.

Sąd Apelacyjny w Gdańsku - V Wydział Cywilny

w składzie:

Przewodniczący SSA Wiesław Łukaszewski (spr.)

Sędziowie: SA Barbara Rączka-Sekścińska

SA Teresa Karczyńska-Szumilas

po rozpoznaniu w dniu 20 października 2020 r. w Gdańsku

na posiedzeniu niejawnym

sprawy z powództwa: A. K. i K. K.

przeciwko: L. K. i H. K.

o ustalenie istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa

na skutek apelacji powodów

od wyroku Sądu Okręgowego w Bydgoszczy

z dnia 4 listopada 2019 r., sygn. akt VIII GC 341/18

uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi Okręgowemu w Bydgoszczy do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

SSA Wiesław Łukaszewski SSA Barbara Rączka-Sekścińska SSA Teresa Karczyńska-Szumilas

Na oryginale właściwe podpisy.

Sygn. akt V AGa 14/20

UZASADNIENIE

Powodowie – A. K. i K. K., w pozwie skierowanym przeciwko L. K. i H. K., wnieśli o:

- 1/ ustalenie nieważności czynności prawnej w postaci zmiany umowy spółki cywilnej zatytułowanej Aneks do umowy spółki cywilnej (...) z dnia 17 maja 1992 r., sporządzonej dnia 7 listopada 1998 r.,
- 2/ ustalenie nieważności czynności prawnej w postaci zmiany umowy spółki cywilnej zatytułowanej Aneks nr (...), sporządzonej dnia 1 stycznia 2005 r.,
- 3/ ustalenie nieważności czynności prawnej w postaci zmiany umowy spółki cywilnej, zatytułowanej Aneks nr (...), sporządzonej dnia 1 stycznia 2006 r.,

4/ ustalenie nieważności czynności prawnej w postaci zmiany umowy spółki cywilnej, zatytułowanej Aneks nr (...), sporządzonej dnia 31 grudnia 2006 r.,

5/ ustalenia, że oświadczenia powodów o uchyleniu się od skutków prawnych, o których mowa w art. 9 ppkt 1 lit. i – s petitum pozwu, odniosły skutek,

6/ ustalenie, że współnikami spółki cywilnej powołanej umową spółki z dnia 17 maja 1992 r., pozostają A. K. oraz K. K..

Ponadto, powodowie wnieśli o zasądzenie od pozwanych do majątku wspólnego powodów, jako współników spółki cywilnej, kosztów procesu.

W uzasadnieniu pozwu powodowie podali, że w dniu 17 maja 1992 r. zawarli umowę spółki cywilnej, która rozpoczęła działalność gospodarczą pod firmą (...) s.c. z siedzibą w K.. W dniu 17 marca 1998 r. na mocy aktu notarialnego sporządzonego przez notariusza A. M. nabyli od Gminy (...) do majątku wspólnego współników spółki nieruchomości niezabudowaną, oznaczoną jako działka ewidencyjną nr (...), o powierzchni 0,0055 ha, położoną w K.. Następnie, dnia 7 listopada 1998 r. współnicy spółki – A. K. i K. K., wraz z H. K., sporządzili Aneks do umowy spółki cywilnej z dnia 17 maja 1992 r., w którym ustalono, że A. K. zawiesza swoją działalność w spółce, zaś w jego miejsce wchodzi H. K., która woła stron ma uczestniczyć w zyskach i stratach w takim zakresie jak A. K.. Na podstawie aneksu nr (...) z dnia 1 stycznia 2005 r., podpisanego przez A. K., K. K. i H. K., aktualni na dzień sporządzenia aneksu współnicy wyrazili zgodę na przystąpienie L. K. do spółki w charakterze nowego współnika., wskazując, że przysługuje jej 10 % udziałów, K. K. i A. K. – 40 % udziałów i H. K. – 50 %. Aneksem nr (...) z dnia 31 grudnia 2006 r., K. K. wystąpił całkowicie ze spółki, zostały nimi H. i L. K.. Powód podkreślił, że wszystkie w/w zmiany umowy spółki cywilnej zostały sporządzone w zwykłej formie pisemnej. W dniu 26 stycznia 2012 r. strony postępowania stały się – wraz z przedstawicielem Gminy (...) – S. G., przed notariuszem M. F., celem nabycia nieruchomości od Gminy (...) i na tę okoliczność sporządzony został akt notarialny (Rep. A nr (...)). W trakcie tej czynności notarialnej, notariusz doszła do przekonania, że w/w aneksy wywarły jedynie częściowy skutek i powiadomiła strony o konieczności uzupełnienia tych czynności w części obejmującej prawo własności nieruchomości wchodzących do majątku wspólnego dotychczasowych współników spółki cywilnej poprzez przeniesienie tego prawa na nowe spółniczki, z zachowaniem kolejności wynikającej ze zmian składu osobowego. W tym celu w § 2, zawarto postanowienie, zgodnie z którym A. K. i K. K., przenieśli prawo własności nieruchomości, dla których Sąd Rejonowy w Bydgoszcz prowadzi księgi wieczyste o nr (...), na rzecz K. K. i A. K., a następnie na rzecz K. K., H. K. i L. K., by ostatecznie przenieść je na rzecz H. K. i L. K.. Jednocześnie strony oświadczyły, że jedynymi współnikami spółki cywilnej są H. K. i L. K.. Dnia 18 lipca 2016 r. strony, na podstawie zleconej opinii prawnej, powzięły informację, że czynności prawne mające za przedmiot zmiany umowy spółki są nieważne z uwagi na niezachowanie przewidzianej formy prawnej dla tych czynności oraz, że próby uzupełnienia tych czynności aktem notarialnym z dnia 26 stycznia 2012 r., były bezskuteczne. W tej sytuacji, powodowie pismami z dnia 28 lipca 2016 r. oraz z dnia 8 września 2016 r. złożyli oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych swoich oświadczeń zawartych we w/w aneksach oraz w § 2 aktu notarialnego z dnia 26 stycznia 2012 r. Zdaniem powodów, w/w zmiany umowy spółki są nieważne, a nadto – nie zostały skutecznie konwalidowane.

Pozwana L. K. w odpowiedzi na pozew domagała się oddalenia powództwa w całości, a ponadto – zasądzenia od powodów solidarnie na rzecz pozwanych kosztów postępowania. W uzasadnieniu pozwana naświetliła okoliczności, które towarzyszyły zawieraniu kolejnych aneksów do umowy spółki cywilnej. Podkreśliła, że na przełomie 2011 r. i 2012 r. pojawiła się okazja zakupu nieruchomości będących własnością Gminy (...) oznaczonych jako działki ewidencyjne nr (...) i (...), które sąsiadowały z dotychczas posiadaną nieruchomością oznaczoną nr (...). Powyższa okoliczność stanowiła podstawę do zawarcia w dniu 26 stycznia 2012 r. umowy przeniesienia własności i umowy sprzedaży przed notariuszem M. F.. Pozwana wskazała, że przed zawarciem tej umowy notariusz powzięła wątpliwość co do możliwości skutecznego zawarcia umowy sprzedaży w/w nieruchomości pomiędzy Gminą (...) a spółniczkami spółki (...) s.c. L. i H. K.. Już wówczas zwrócono uwagę na formę czynności prawnych w jakich obecne spółniczki i poprzedni współnicy spółki cywilnej dokonywali zmian w umowie spółki, a szczególnie zmian osobowych. Pozwana podkreśliła, że notariusz wyjaśniła, że aby możliwym było zawarcie umowy sprzedaży nieruchomości pomiędzy Gminą (...) a L. i H. K., spółniczkami spółki (...), niezbędnym jest konwalidowanie czynności prawnych, jakimi były zawarte

w latach 1998 – 2006 aneksy do umowy spółki oznaczone od 1 do 4. Z tego też względu, w czynnościach notarialnych obejmujących konwalidację tych czynności brali udział A. K. i K. K., jako pierwotni współnicy spółki cywilnej. W ocenie pozwanej, oświadczenia woli złożone w formie aktu notarialnego z dnia 26 stycznia 2016 r., ich kolejność i charakter, były prawnie skuteczne i dopuszczalne, zaś odmienna argumentacja powodów – jest nieuzasadniona.

Sąd Okręgowy w Bydgoszczy wyrokiem z dnia 4 listopada 2019r., sygn. akt. VIII GC 341/18 orzekł, że:

1. oddala powództwo;
2. zasądza od powodów solidarnie na rzecz pozwanej L. K. kwotę 10.817 zł tytułem kosztów procesu;
3. nakazuje ściągnąć od powodów solidarnie na rzecz Skarbu Państwa Sądu Rejonowego w Bydgoszczy kwotę 9.240,70 zł tytułem reszty kosztów na wynagrodzenie biegłych sądowych;
4. nakazuje ściągnąć od powodów solidarnie na rzecz Skarbu Państwa Sądu Okręgowego w Bydgoszczy kwotę 26.792 zł tytułem reszty opłaty od pozwu.

Orzeczenie to oparł na ustaleniach faktycznych i rozważanych prawnych opisanych w jego uzasadnieniu.

Apelację od opisanego wyżej wyroku wnieśli powodowie zaskarżając go w całości i na tej podstawie wnieśli o:

1. zmianę zaskarżonego wyroku i ustalenie nieważności czynności prawnych zmiany umowy spółki cywilnej w postaci:

- 1) Aneksu do umowy spółki cywilnej (...) z dnia 17 maja 1992 r., sporządzonego dnia 7 listopada 1998 r.,
- 2) Aneksu nr (...), sporządzonego dnia 1 stycznia 2005 r.,
- 3) Aneksu nr (...), sporządzonego dnia 1 stycznia 2006 r.,
- 4) Aneksu nr (...), sporządzonego dnia 31 grudnia 2006 r.;

2. zmianę zaskarżonego wyroku i ustalenie, że współnikami spółki cywilnej powołanej umową spółki z dnia 17 maja 1992 r., pozostają A. K. oraz K. K.;

dopuszczenie i przeprowadzenie, na podstawie przepisu art. 380 kpc, dowodu z dokumentów:

1) umowy sprzedaży udziałów wynoszących 15/48 w nieruchomości położonej w K., przy (...) (KW nr (...)), sporządzonej aktem notarialnym dnia 12 września 2000 r. (Repertorium A nr (...)) - na okoliczność nabycia udziałów w nieruchomości przez K. K. i H. K. do majątku wspólnego współników spółki cywilnej, a także na okoliczność nie dokonania przeniesienia ich na rzecz L. K. podczas czynności notarialnej dnia 26 stycznia 2012 r.,

2) umowy sprzedaży udziałów wynoszących 7/12 w nieruchomości położonej w K., przy (...) (KW nr (...)), sporządzonej aktem notarialnym dnia 23 grudnia 2002 r. (Repertorium A nr (...)) - na okoliczność nabycia udziałów w nieruchomości przez K. K. i H. K. do majątku wspólnego współników spółki cywilnej, a także na okoliczność nie dokonania przeniesienia ich na rzecz L. K. podczas czynności notarialnej dnia 26 stycznia 2012 r.,

4. zasądzenie od pozwanych na rzecz powodów zwrotu kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa radcowskiego, za obie instancje, według norm przepisanych,

5. zwolnienie powodów od ponoszenia kosztów sądowych ponad kwotę 5.000,00 zł, gdyż nie są oni w stanie ich ponieść bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny.

Zaskarżonemu wyrokowi zarzucili:

- naruszenie przepisów prawa materialnego, mianowicie przepisu art. 860 § 2 kc w zw. z art. 158 kc w zw. z art. 77 § 1 kc w zw. z art. 73 § 2 kc poprzez ich niezastosowanie i uznanie, że zmiana umowy spółki cywilnej polegająca na przystąpieniu do spółki nowego wspólnika i wystąpieniu z niej przez dotychczasowego wspólnika, w sytuacji gdy w majątku dotychczasowych wspólników znajduje się nieruchomości, nie wymaga zachowania formy szczególnej dla swej ważności, podczas gdy w takim wypadku przystąpienie do spółki cywilnej wymaga zachowania formy aktu notarialnego, zaś wypowiedzenie udziału w spółce cywilnej wymaga zachowania co najmniej formy pisemnej z podpisem notarialnie poświadczonym,
- naruszenie przepisów prawa materialnego, mianowicie przepisu art. 860 § 2 kc w zw. z art. 158 kc w zw. z art. 77 § 1 kc w zw. z art. 73 § 2 kc poprzez ich niezastosowanie i uznanie, że bezwzględnie nieważna czynności prawa może być w późniejszym czasie konwalidowana, podczas gdy taka nieważność ma miejsce z mocy prawa i od samego początku, zaś sama czynność jest czynnością nieistniejącą i niepodlegającą konwalidacji,
- naruszenie przepisów postępowania, mianowicie przepisu art. 217 § 1 i 2 kpc poprzez ich niewłaściwe zastosowanie i pominięcie dwóch umów sprzedaży udziałów wynoszących 15/48 i 7/12 w nieruchomości położonej w K., przy (...) (KW nr (...)), sporządzonych aktami notarialnymi odpowiednio dnia 12 września 2000 r. (Repertorium A nr (...)) oraz dnia 23 grudnia 2002 r. (Repertorium A nr (...)), chociaż ich dopuszczenie nie spowodowało by zwłoki w rozpoznaniu sprawy, a jednocześnie są to dokumenty, które w istotny sposób mogą przyczynić się do rozstrzygnięcia sprawy, gdyż wskazują iż czynności dokonane przed notariuszem dnia 26 stycznia 2012 r. nie można traktować jako skutecznej konwalidacji nieważnych czynności prawnych.

Pozwana H. K. w odpowiedzi na apelację powodów przychyliła się do ich stanowiska w całości wnosząc o uznanie za nieważne aneksów do umowy spółki cywilnej (...) s.c., na podstawie, których pozwane stały się jej współniczkami, nadto wniosła o zasądzenie na jej rzecz kosztów procesu.

Pozwana L. K. w odpowiedzi na apelację strony powodowej wniosła o:

1. pominięcie wniosków dowodowych, zawartych w pkt 3 apelacji, jako że pierwszy z faktów, wskazywanych w obydwu tezach dowodowych nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy w rozumieniu art. 227 kpc, natomiast w zakresie drugiego ze wskazywanych faktów zgłoszone wnioski dowodowe są nieprzydatne do jego wykazania w rozumieniu art. 235 §1 pkt 3 kpc;
2. oddalenie apelacji,
 1. zasądzenie od powodów solidarnie na rzecz pozwanej L. K. zwrotu kosztów postępowania apelacyjnego wraz z kosztami zastępstwa adwokackiego według norm przepisanych.

Sąd Apelacyjny zważył, że:

Sąd Najwyższy przyjął, że sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami dotyczącymi naruszenia prawa materialnego, wiąza go natomiast zarzuty dotyczące naruszenia prawa procesowego; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania. Kognicja sądu obejmuje tylko ten fragment sprawy (tę część wyroku), który został objęty wskazaniem, co jest zaskarżone (całość czy część i jaka część wyroku sądu pierwszej instancji – art. 368 § 1 pkt 1 w zw. z art. 363 § 1 i 3 KPC) (post. SN z 5.6.2014 r., IV CSK 607/13, Legalis).

Przypomnieć wypada, że naruszenie prawa materialnego może przybrać postać błędnej jego wykładni lub niewłaściwego zastosowania. Niewłaściwe zastosowanie normy prawnej oznacza błąd w subsumpcji, czyli w podciągnięciu konkretnego stanu faktycznego pod abstrakcyjny stan faktyczny zawarty w tej normie (por. wyrok SN z dnia 5 marca 1997 r., II CKN 20/97 - nie publ.). Błędna wykładnia natomiast, polega na mylnym zrozumieniu

znaczenia treści zastosowanego przepisu (por. wyrok SN z dnia 19 stycznia 1998 r., I CKN 424/97, OSNC 1998 r., Nr 9, poz. 136).

Powództwo o ustalenie opiera się na przepisie art. 189 kpc, który stanowi: Powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny. Przepis ten aczkolwiek zamieszczony w ustawie procesowej, w istocie daje materialną podstawę żądania i jako taki traktowany jest jako przepis prawa materialnego (wyroki SN: z 16.11.2016 r., I CSK 754/15, LEX nr 2230387; z 27.06.2001 r., II CKN 898/00, LEX nr 52613; z 19.04.2001 r., IV CKN 326/00, LEX nr 52537). Uwzględnienie powództwa zgodnie z art. 189 kpc wymaga spełnienia dwóch podstawowych przesłanek, tj. istnienia interesu prawnego w żądaniu udzielenia ochrony prawnej przez wydanie wyroku ustalającego oraz istnienia bądź nieistnienia danego stosunku prawnego bądź prawa (w zależności od rodzaju żądania udzielenia ochrony prawnej). Obie przesłanki muszą być spełnione łącznie w dniu zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 kpc).

W przedmiotowej sprawie powodowie twierdzą, że aneksy do umowy spółki cywilnej z dnia 17 maja 1992 r. od (...) do(...) wskazane w pozwie zawierające zmiany umowy spółki cywilnej co do jej składu osobowego - są nieważne oraz nie zostały skutecznie konwalidowane i dlatego to oni nadal są współnikami (...) spółki cywilnej, którą zawiązali 17 maja 1992 r. Powołali się na stanowisko Sądu Najwyższego w uchwale 7 sędziów z dnia 10 czerwca 2011 r., sygn. akt III CZP 135/10 i w wyroku SN z dnia 9 lutego 2007 r., sygn. akt III CZP 164/06, zgodnie z którym przystąpienie nowego współnika do spółki cywilnej, w której współnikom przysługuje współwłasność łączna nieruchomości (wieczystego użytkowania), wymaga zachowania formy aktu notarialnego. Takiego warunku nie spełniają natomiast wskazane przez nich w pozwie aneksy do umowy spółki. Przyjęcie takiego stanowiska w istocie prowadzi do wniosku, że powodowie uważają, iż nigdy nie przestali być współnikami spółki cywilnej jaką zawarli w dniu 17 maja 1992 r.

Sąd Okręgowy natomiast uznał za słuszne i oparł swoje rozstrzygnięcie na stanowisku jakie zaproponowała pozwana L. K. w piśmie procesowym z dnia 18 kwietnia 2019 r. i zacytowanym przez nią poglądzie zgodnie z którym kwalifikacja prawna danych zdarzeń, stanów rzeczy lub zjawisk, które miały miejsce pod rządami dawnej linii orzeczniczej na gruncie nowego sposobu interpretacji, możliwa byłaby o tyle, o ile nie naruszałaby zasady zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez państwo prawa (art. 2 Konstytucji) oraz że ograniczenia nałożone na prawodawcę tym bardziej ograniczać powinny sądy (zob. Krzysztof Mularski [w:] Orzecznictwo retroaktywne. Szkic problematyki (w świetle wybranych przykładów), Forum Prawnicze 2017 r. Nr 4(42), str. 3034).

Zgodzić się należy, że skutki przyjęcia w orzecznictwie określonej wykładni pewnego przepisu nierzadko niewiele różnią się od skutków zmiany normatywnej. Tak rozumiana retroakcja dla podmiotów prawa cywilnego jest przynajmniej z praktycznego punktu widzenia tożsama z retroaktywną zmianą treści przepisów. Dlatego zmiana linii orzeczniczej nie powinna, przynajmniej co do zasady, obejmować zdarzeń, które miały miejsce przed zmianą wykładni (względnie przed zmianą kontekstu funkcjonalnego uzasadniającego zmianę wykładni). Natomiast nagle zmiana wykładni powinna znajdować uzasadnienie w zmianie, najogólniej biorąc, kontekstu funkcjonalnego (zmianie stosunków społeczno-gospodarczych, zapatrywań moralnych społeczeństwa etc.).

Podzielając trafność tego poglądu doktryny zważyć wypada, iż dla jego zastosowania w okolicznościach faktycznych przedmiotowej sprawy Sąd nie mógł ograniczać się tylko do przytoczenia jednego zdania z powołanej publikacji, ale powinien wykazać, że na gruncie zdarzeń faktycznych i stanu prawnego mającego zastosowanie w sprawie oraz ukształtowanej wówczas linii orzecznictwa, doszło do nagłej zmiany linii orzecznictwa sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. Analizy takiej jednak zaniechał zarówno Sąd Okręgowy, jak i pozwana L. K..

Nie wystarczy w tym zakresie samo wskazanie, że Sąd Najwyższy wydał uchwałę 7 sędziów z dnia 10 czerwca 2011 r. III CZP 135/10, w celu zakończenia sporów doktrynalnych dotyczących formy zmian osobowych w spółkach cywilnych.

Tymczasem cytowana uchwała Sądu Najwyższego ma następującą treść: Jeżeli majątek współników spółki cywilnej obejmuje nieruchomości albo prawo wieczystego użytkowania, wystarczającą podstawą wykreślenia wpisu w księdze wieczystej współnika występującego ze spółki jest jego oświadczenie o wypowiedzeniu udziału w spółce, złożone na

piśmie z podpisem notarialnie poświadczonym (art. 31 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, jedn. tekst: Dz.U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1361 ze zm.).

Sąd Najwyższy podjął tą uchwałę po rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego we wniosku z dnia 22 grudnia 2010 r., (...), który wskazał, że w postanowieniach z dnia 14 stycznia 2005 r., III CK 177/04 (OSNC 2005, nr 12, poz. 217) oraz z dnia 14 stycznia 2005 r., III CK 179/04 (niepubl.) Sąd Najwyższy przyjął, iż wystąpienie wspólnika ze spółki cywilnej pociąga za sobą jednocześnie utratę uprawnień korporacyjnych oraz uprawnień do wspólnego majątku, także wówczas, gdy jego przedmiotem jest prawo własności nieruchomości lub prawo wieczystego użytkowania. Skutek ten następuje z mocy prawa, tak więc wspólnik występujący ze spółki nie musi - w celu wyzbycia się uprawnienia współwłaściciela nieruchomości - składać oświadczenia w formie szczególnej. Jedynie dla zapewnienia możliwości wpisu zmiany właściciela w księdze wieczystej wynikłej z tego oświadczenia niezbędne jest, w świetle art. 31 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (jedn. tekst: Dz.U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1361 ze zm. - dalej: "u.k.w.h."), zachowanie formy pisemnej z notarialnym poświadczaniem podpisu.

Natomiast w uchwale z dnia 9 lutego 2007 r., III CZP 164/06 (OSNC 2008, nr 1, poz. 5), w wyroku z dnia 4 kwietnia 2008 r., I CSK 473/07 (OSNC-ZD 2009, nr A, poz. 5) oraz w postanowieniu z dnia 4 kwietnia 2008 r., III CSK 335/07 (niepubl.) Sąd Najwyższy zajął odmienne stanowisko, uznając, że wystąpienie ze spółki cywilnej, w której wspólnikom przysługuje współwłasność łączna nieruchomości, wymaga - stosownie do art. 158 k.c. - zachowania formy aktu notarialnego, gdyż wywołuje skutek podobny do przeniesienia własności nieruchomości.

Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego podniósł, że podobne rozbieżności dotyczące tej problematyki występują w wypowiedziach doktryny.

Tymczasem czym innym jest sytuacja stwierdzenia występujących rozbieżności w orzecznictwie i doktrynie oraz próba ich ujednoczenia, a czym innym nagła zmiana ukształtowanej dawnej linii orzeczniczej na gruncie nowego sposobu interpretacji.

Mówi się także, iż retroaktywne orzeczenie to takie, w którym sąd zastosował przepis retroaktywny. Ponadto zdarza się, że sądy stosują dany przepis do zdarzeń mających miejsce przed jego wejściem w życie, mimo tego że przepis ten nie jest retroaktywny, co jednak nie miało miejsca w okolicznościach przedmiotowej sprawy.

Pogląd na jaki powołali się powodowie w pozwie i apelacji, faktycznie został wyrażony w uzasadnieniu cytowanej wyżej uchwały 7 sędziów z dnia 10 czerwca 2011 r. III CZP 135/10, jednak w tym kontekście, że zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 2007 r., III CZP 164/06) przyjmuje się zgodnie, że przystąpienie nowego wspólnika do spółki cywilnej, w której wspólnikom przysługuje współwłasność łączna nieruchomości (wieczystego użytkowania), wymaga zachowania formy aktu notarialnego. Nie wskazano tu na jakiegokolwiek rozbieżności w orzecznictwie.

Nie sposób w tej sytuacji twierdzić, tak jak to założył Sąd Okręgowy, że doszło w tym zakresie do nagłej zmiany sposobu interpretacji przepisów. Podjęta przez Sąd Najwyższy uchwała dotyczyła ponadto innego zagadnienia cytowanego wyżej.

W konsekwencji stanowisko Sądu Okręgowego oparte jest na błędzie, że celem cytowanej uchwały Sądu Najwyższego z dnia 10 czerwca 2011 r. było zakończenie sporów doktrynalnych dotyczących formy zmian osobowych w spółkach cywilnych. Sąd pominął treść zagadnienia prawnego przedstawionego przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego we wniosku z dnia 22 grudnia 2010 r. i podjętej w odpowiedzi uchwały.

W tej sytuacji o ile proponowane przez Sąd Okręgowy rozstrzygnięcie sporu prawnego między stronami wydawało się atrakcyjne z uwagi na zachowanie pewności obrotu, to jednak koncepcja ta nie ma oparcia w przepisach i ustalonym stanie faktycznym i prawnym, dlatego doprowadziła do przedwczesnego oddalenia powództwa bez zbadania istoty sporu.

W ślad za Komentarzem do Kodeksu cywilnego pod redakcją Andrzeja Kidyba, tom III. Zobowiązania - część szczególna, wyd. II, wskazać należy, że Przynależność do spółki cywilnej jest ściśle związana z umową spółki, gdyż współnikiem jest tylko taki podmiot, który jest stroną umowy.

Umowa spółki powinna być – dla celów dowodowych (ad probationem) – sporządzona w formie pisemnej. Dla tych samych celów formy pisemnej wymaga zmiana umowy spółki, w tym wstąpienie do spółki lub wystąpienie z niej któregokolwiek ze współników (por. art. 74 w zw. z art. 77, a także art. 869 kc).

Z natury spółki jako węzła obligacyjnego wynika, że może być ona utworzona co najmniej przez dwóch kontrahentów. Byt co najmniej dwóch współników jest również warunkiem istnienia spółki; spółka cywilna jednoosobowa nie istnieje, a jeden współnik oznacza brak spółki.

Istnienie spółki opiera się na zasadzie niezmienności składu osobowego (S. Grzybowski (w:) System prawa cywilnego, t. III, cz. 2, s. 805; J. Jezioro (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski, Komentarz, 2013, s. 1427; A. Kidyba, Prawo handlowe, 2012, s. 231; J. Lic, Spółka..., s. 551; por. jednakże A. Herbet, Spółka..., s. 417, który wyraża pogląd, iż zasadę stałości składu osobowego spółki można traktować co najwyżej jako regułę względnie obowiązującą). Uzyskanie statusu współnika następuje przez zawarcie umowy spółki bądź w drodze zmiany umowy spółki wyrażającej się w przyjęciu nowego współnika, albo też na podstawie umowy spółki dopuszczającej zmianę jej strony oraz poprzez wstąpienie do spółki spadkobierców na miejsce zmarłego współnika (art. 872 k.c.). W każdym z tych przypadków uzyskanie statusu współnika następuje w istocie na podstawie umowy spółki. Natomiast do zdarzeń prawnych powodujących utratę członkostwa w spółce należy zaliczyć: zmianę umowy spółki, na podstawie której współnik występuje ze spółki, wypowiedzenie udziału przez współnika bądź jego wierzyciela osobistego (art. 869, 870 k.c.), śmierć współnika oraz ustanie współnika niebędącego osobą fizyczną. Ponadto szczególnym zdarzeniem prawnym powodującym jednoczesne ustanie członkostwa wszystkich współników jest rozwiązanie spółki.

Zmiana współnika polegająca na wstąpieniu do spółki nowej osoby i jednoczesnym ustąpieniu dotychczasowego współnika wymaga zmiany umowy spółki (por. nietrafny pogląd wyrażony w uchwale SN z dnia 21 listopada 1995 r., III CZP 160/95, OSN 1996, nr 3, poz. 33, z komentarzem M. Litwińskiej, PPH 1996, nr 4, s. 31, z glosami R. Jurgi, PUG 1996, nr 10, s. 15, J.P. Naworskiego, Radca Prawny 1997, nr 3, s. 62).

Nieważność, o której mowa w art. 58 § 1 k.c., jest nieważnością bezwzględną, co oznacza, że czynność prawna nie wywołuje żadnych skutków w sferze cywilnoprawnej. Stan nieważności z przyczyn wskazanych w powołanym przepisie powstaje z mocy samego prawa (ipso iure) i datuje się od początku (ab initio, ex tunc), tzn. od chwili dokonania czynności (por. Z. Radwański, Teoria umów, Warszawa 1977, s. 128; J. Preussner-Zamorska, Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym, Warszawa 1983; M. Gutowski, Nieważność czynności prawnej, Warszawa 2008, s. 401 i n.; M. Safjan (w:) K. Pietrzykowski, Komentarz, t. I, 2008, s. 314; P. Księżak, (w:) M. Pyziak-Szafnicka, Komentarz, 2009, s. 576 i n.; zob. też wyr. SN z dnia 19 grudnia 1984 r., III CRN 183/84, Lex nr 8663; wyr. SA w Katowicach z dnia 11 kwietnia 2002 r., I ACa 169/02, OSA 2003, z. 5, poz. 20, z aprobowaną glosą M. Niedośpiała, OSA 2004, z. 1, poz. 84; wyr. SN z dnia 5 grudnia 2002 r., III CKN 943/99, OSNC 2004, nr 3, poz. 48; wyr. SN z dnia 17 czerwca 2005 r., III CZP 26/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 63, z aprobowanymi glosami: S. Dalki, PPE 2006, nr 1-3, s. 99 i n. oraz W. Brodniewicz, OSP 2006, z. 7-8, poz. 85; wyr. SN z dnia 5 kwietnia 2007 r., II CSK 553/06, Lex nr 315531; wyr. SN z dnia 7 kwietnia 2010 r., II UK 357/09, Lex nr 583813; wyr. SN z dnia 2 marca 2011 r., I CSK 261/10, Lex nr 784986; wyr. SN z dnia 7 kwietnia 2010 r., II UK 357/09, Lex nr 583813).

Stan bezwzględnej nieważności czynności prawnej jest brany pod uwagę z urzędu przez organy stosujące prawo (por. post. SN z dnia 19 grudnia 1984 r., III CRN 183/84, Lex nr 8663; wyr. SN z dnia 5 grudnia 2002 r., III CKN 943/99, OSNC 2004, nr 3, poz. 48; wyr. SN z dnia 17 czerwca 2005 r., III CZP 26/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 63, z aprobowaną glosą W. Brodniewicz, OSP 2006, z. 7-8, poz. 86; wyr. SN z dnia 7 kwietnia 2010 r., II UK 357/09, Lex nr 583813; wyr. SN z dnia 7 kwietnia 2010 r., II UK 357/09, Lex nr 583813; wyr. SN z dnia 3 listopada 2011 r., V CSK 142/10, OSNC-ZD 2011, nr 4, poz. 73; K. Piasecki (w:) K. Piasecki, Komentarz, s. 225; M. Safjan (w:) K. Pietrzykowski, Komentarz, t. I, 2008, s. 314 i n.).

Artykuł 58 k.c. ma na względzie tylko zgodność z ustawą treści i celu czynności prawnej (wyr. SA w Poznaniu z dnia 25 lutego 2010 r., I ACa 96/10, Lex nr 628233). Natomiast w wyroku z dnia 29 marca 2006 r. (IV CK 411/05, Lex nr 179733) SN stwierdził, że "sprzeciwianie się ustawie" (art. 58 § 1 k.c.) należy odnosić nie tylko do literalnie odczytywanych przepisów kodeksu cywilnego, lecz także do zasad ogólnych, które leżą u podstaw systemu prawnego oraz norm prawnych, które można wywieść z ustawy.

Sprzeczność czynności prawnej z ustawą występuje nie tylko wtedy, gdy czynność prawna zawiera postanowienia niezgodne z ustawą, lecz także wtedy, gdy nie zawiera treści nakazanych przez normę prawną (S. Grzybowski (w:) System prawa cywilnego, t. I, 1974, s. 510 i n.; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, 2001, s. 318; Z. Radwański, System prawa prywatnego, t. 2, 2002, s. 224).

Jednocześnie przyjmuje się, że jeżeli cel normy publicznoprawnej wskazuje, iż ma ona zapobiegać ukształtowaniu się stosunku cywilnoprawnego sprzecznego z nią, wówczas uzasadnione jest zastosowanie sankcji bezwzględnej nieważności czynności prawnej na podstawie art. 58 § 1 k.c., gdyż będzie to adekwatne do założeń aksjologicznych leżących u podstaw naruszonej normy publicznoprawnej (wyr. SN z dnia 26 listopada 2002 r., V CKN 1445/00, OSNC 2004, nr 3, poz. 47; wyr. SN z dnia 23 lutego 2006 r., II CSK 101/05, Lex nr 180197; J. Jastrzębski, M. Kubik, Mandat wolny versus weksel, Prz. Sejm. 2007, nr 2, s. 67 i n.).

Gdy zachodzi przesłanka powodująca nieważność całej umowy możliwe jest jedynie ustalenie jej nieważności w całości, nie jest natomiast dopuszczalne ustalenie w oparciu o tę przesłankę nieważności tylko części czynności prawnej (art. 58 par. 1 i 3 k.c.). (tak w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 1998 r. III CKN 381/97, LEX nr 50527).

Na ogół przyjmuje się, że jeżeli sprzeczność z ustawą lub zasadami współżycia społecznego dotyczy składników przedmiotowo istotnych (*essentialia negotii*) czynności prawnej (np. postanowienia o cenie w umowie sprzedaży), wówczas cała czynność jest nieważna (por. np. wyr. SN z dnia 26 stycznia 2006 r., V CSK 81/05, OSP 2007, z. 2, poz. 17, z glosą A. Szlęzaka, OSP 2007, z. 7, poz. 88; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, 2001, s. 318; M. Safjan (w:) K. Pietrzykowski, Komentarz, t. I, 2008, s. 332). Skutku takiego nie należy jednak wiązać wyłącznie z nieważnością *essentialia negotii* czynności prawnej.

W judykaturze sformułowano pogląd, że o czynności prawnej sprzecznnej z ustawą lub mającej na celu obejście ustawy można mówić tylko wtedy, gdy czynność taka pozwala na uniknięcie zakazów, nakazów lub obciążeń wynikających z przepisu ustawy i tylko z takim zamiarem została dokonana (wyr. SN z dnia 1 czerwca 2010 r., II UK 34/10, Lex nr 619639).

Należy także podzielić pogląd jaki wyraził Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 30 kwietnia 2018 r. I ACa 620/17, LEX nr 2513025, że: Działanie w celu obejścia prawa (*in fraudem legis*) polega na tym, że strony podejmują czynność prawną, która, choć formalnie nie narusza żadnego ustawowego zakazu, w istocie zmierza do osiągnięcia rezultatu (celu) niedozwolonego przez ustawę. Zawierając pozór legalności, pozostaje w sprzeczności z intencją ustawy. Obejście ustawy to zachowanie podmiotu prawa, który - napotykając prawny zakaz dokonania określonej czynności prawnej - obchodzi go w ten sposób, że dokonuje innej, niezakazanej formalnie czynności prawnej w celu osiągnięcia skutku związanego z czynnością zakazaną, a tym samym sprzecznego z prawem. O obejściu przepisu ustawy przez czynność prawną może być mowa tylko wówczas, gdy wszystkie strony tej czynności, która z punktu widzenia formalnego (pozornie) nie sprzeciwia się temu przepisowi, w rzeczywistości (w sensie materialnym) zmierzały do zrealizowania celu przezeń zakazanego.

Konwalidacja nieważnej czynności prawnej przewidziana jest przede wszystkim w następujących przepisach: 1) art. 14 § 2 k.c. (umowa należąca do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego); 2) art. 890 § 1 k.c. (umowa darowizny zawarta bez zachowania formy aktu notarialnego); 3) art. 945 § 2 k.c. (nieważność testamentu spowodowana towarzyszącymi jego sporządzaniu wadami oświadczenia woli); 4) art. 17 § 2 k.s.h. (nieważna czynność prawna dokonana bez wymaganej uchwały, o której mowa w art. 17 § 1 k.s.h.).

Brak jest takiej wyraźnej podstawy ustawowej w sytuacji nieważności przedmiotowych zdarzeń prawnych w postaci aneksów nr od (...)do (...) do umowy spółki cywilnej z dnia 17 maja 1992 r.

Sąd Okręgowy nie odniósł się do stawianych przez powoda zarzutów co do nieważności bezwzględnej zdarzeń prawnych w postaci aneksów nr(...)do(...) wskazanych w pozwie do umowy spółki cywilnej z dnia 17 maja 1992 r. jaką zawarli powodowie.

Ponadto Sąd nie zauważył sprzeczności stanowiska powodów dotyczącego ich twierdzenia, że w 2016 r. podjęli decyzję o powrocie do spółki, a jednocześnie zarzucając nieważność zdarzeń prawnych w postaci przedmiotowych aneksów w istocie wskazują, że nigdy nie przestali być jej współnikami. Przy czym z ich zeznań i treści kwestionowanych aneksów, a także aktu notarialnego z dnia 26 stycznia 2012 r. (repertorium A numer (...)) wynika jednoznacznie, że każdy z powodów w pewnym okresie nie chciał, lub wręcz nie mógł uczestniczyć w spółce i dlatego wystąpił z niej, lub wypowiedział udział, uznając dalej, że nie są jej współnikami, co może prowadzić do wniosku, że wobec zarzucanej przez nich nieważności aneksów zmieniających skład osobowy spółki powodujących wstąpienie do spółki kolejno nowych osób (pозwane) w miejsce ustępujących (powodowie) – spółka ta z tego powodu przestała istnieć, gdyż musi się składać co najmniej z dwóch współników. Uszło to uwadze zarówno stron procesu jak i Sądu Okręgowego.

Na konsekwencje potwierdzenia powyższego wskazał Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 10 czerwca 2011 r., że od chwili rozwiązania spółki na zasadzie art. 875 § 1 kc stosuje się do jej majątku przepisy o współwłasności w częściach ułamkowych, a tym samym dopiero od tego momentu można mówić o udziałach w tym majątku w znaczeniu ścisłym, czyli w rozumieniu jego części ułamkowych, jednakże z uwzględnieniem odmienności przewidzianych w dalszych przepisach tego artykułu.

Również w postanowieniu z dnia 30 września 1977 r. III CRN 76/77 OSNC 1978/7/115 Sąd Najwyższy wskazał, że: „W wypadku rozwiązania spółki cywilnej skutek tego, że w następstwie wystąpienia współnika ze spółki pozostał w niej tylko jeden współnik, do wspólnego majątku mają zastosowanie przepisy art. 875 k.c. (zobcz też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 2000 r. II CKN 735/98 LEX nr 51068).

Likwidację majątku wspólnego współników po rozwiązaniu spółki cywilnej, jeżeli nie uczynią tego w drodze umowy, przeprowadza sąd w trybie właściwym dla zniesienia współwłasności, tj. w trybie postępowania nieprocesowego, stosując odpowiednio przepisy art. 617 i nast. k.p.c.

Wobec powyższego, w sytuacji potwierdzenia w toku dalszego postępowania, nieważności bezwzględnej aneksów nr (...) i do(...) wskazanych w pozwie, nie można wykluczyć, że w związku z kontynuowaniem prowadzenia przedsiębiorstwa, które uprzednio prowadziła spółka cywilna powodów zawiązana na podstawie umowy z dnia 17 maja 1992 r., iż po jej rozwiązaniu skutek faktycznego wystąpienia z tej spółki pierwszego współnika, doszło do zawarcia w sposób dorozumiany nowej umowy spółki pomiędzy kolejnymi współnikami (w nowym składzie), która użytkując użyczony im majątek rozwiązanej spółki, kontynuowała jej dzielność i nabywała majątek. Następnie dochodziło do kolejnych takich samych zmian polegających na rozwiązaniu drugiej spółki i utworzeniu następnej również w zmienionym składzie działających na tej samej bazie majątkowej i nabywających nowy majątek. Strony nie wskazały w toku dotychczasowego postępowania aby przeprowadzono likwidację majątku rozwiązywanych spółek, lub innych rozliczeń z tego tytułu pomiędzy byłymi współnikami.

Powyższe uszło uwadze stron i Sądu I instancji, który nie zauważył sprzeczności w stanowisku powodów i nie dokonał niezbędnych ustaleń faktycznych dotyczących tego czy powodowie przestali być współnikami spółki cywilnej jaką zawiązali w dniu 17 maja 1992 r., a jeżeli tak to kiedy i w jaki sposób oraz jakie są tego skutki prawne, również w zakresie tego czy pozwane i w jakim okresie były współniczkami spółki cywilnej, a także w jaki sposób doszło do zawarcia przez nie umowy spółki skoro nie może budzić wątpliwości, że faktycznie prowadziły taką działalność.

W tym kontekście wymaga również rozważania przesłanka istnienia interesu prawnego powodów w wytoczeniu przedmiotowego powództwa o ustalenie, od czego Sąd Okręgowy całkowicie się uchylił.

Interes prawny w rozumieniu art. 189 kpc jest kategorią obiektywną. Jest to obiektywna (czyli rzeczywiście istniejąca), a nie tylko hipotetyczna (czyli mająca za podstawę subiektywne odczucie strony) potrzeba prawna uzyskania wyroku odpowiedniej treści, występująca wówczas, gdy powstała sytuacja rzeczywistego naruszenia albo zagrożenia naruszenia określonej sfery prawnej. Praktycznie rzecz biorąc, interes prawny występuje wtedy, gdy sam skutek, jaki wywoła uprawomocnienie się wyroku ustalającego, zapewni powodowi ochronę jego prawnie chronionych interesów, czyli definitywnie zakończy spór istniejący lub prewencyjnie zapobiegnie powstaniu takiego sporu w przyszłości, a jednocześnie interes ten nie podlega ochronie w drodze innego środka (wyroki SN: z 11.07.2019 r., V CSK 23/18, LEX nr 2712226; z 24.05.2017 r., III CSK 155/16, LEX nr 2329437; z 4.10.2001 r., I CKN 425/00, LEX nr 52719; z 8.05.2000 r., V CKN 29/00, LEX nr 52427; z 9.02.2012 r., III CSK 181/11, OSNC 2012/7–8, poz. 101; z 14.03.2012 r., II CSK 252/11, OSNC 2012/10, poz. 120; z 19.09.2013 r., I CSK 727/12, LEX nr 1523363; wyrok SA w Poznaniu z 5.04.2007 r., III AUa 1518/05, OSA 2008/9, poz. 30; postanowienie SA w Poznaniu z 28.09.2012 r., I ACz 1611/12, LEX nr 1220598).

Brak interesu prawnego w rozumieniu przepisu art. 189 kpc ma miejsce wówczas, gdy stan niepewności prawnej może być usunięty w drodze dalej idącego powództwa o świadczenie (ewentualnie innego powództwa, np. o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym) bądź w drodze podjęcia obrony w toku już wytoczonej przez pozwanego w procesie o ustalenie odrębnej sprawy o świadczenie (zob. np. wyroki SN: z 29.02.1972 r., I CR 388/71, LEX nr 7066; z 4.03.2011 r., I CSK 351/10, LEX nr 785272; z 16.04.2010 r., IV CSK 453/09, LEX nr 578163; z 9.01.2019 r., I CSK 711/17, LEX nr 2618479; z 17.05.2018 r., V CSK 322/17, LEX nr 2552678; z 8.05.2018 r., V CSK 111/18, LEX nr 2499962; wyrok SA w Katowicach z 28.09.2012 r., V ACa 415/12, LEX nr 1223195). Ustalenie istnienia bądź nieistnienia stosunku prawnego lub prawa następuje wtedy przesłankowo.

Zatem konieczne jest dokonanie ustaleń i oceny prawnej, w szczególności co do tego czy spółka cywilna powodów założona w 1992 r. została rozwiązana i kiedy, czy powstały nowe spółki w zmienionym składzie osobowym, a także czy doszło do rozliczeń majątkowych byłych współników, a w tym kontekście czy istnieją inne roszczenia, w toku których może być usunięty obecny brak niepewności prawnej, co będzie miało znaczenie dla oceny interesu prawnego powodów w wytoczeniu przedmiotowego powództwa o ustalenie, a w konsekwencji oceny jego zasadności.

Nie było to przedmiotem zainteresowania i badania Sądu Okręgowego, który bezpodstawnie się od tego uchylił przedwcześnie oddalając powództwo.

Bez dokonania koniecznych ustaleń faktycznych w omawianym wyżej zakresie i ich oceny prawnej nie ma możliwości zweryfikowania zasadności żądań powodów. Oznacza to, że w sprawie nie dokonano ustaleń faktycznych i prawnych niezbędnych do jej rozstrzygnięcia, co musi skutkować stwierdzeniem przez Sąd odwoławczy nierozpoznania istoty sprawy przez Sąd I instancji, ponieważ nie odniósł się do tego, co było przedmiotem sprawy i zaniechał zbadania materialnej podstawy żądania oraz części merytorycznych zarzutów powodów, niezasadnie uznając, że konieczność taka nie istnieje. Nierozpoznanie istoty sprawy zachodzi także dlatego, że sąd pierwszej instancji dokonał oceny prawnej żądania bez ustalenia pełnej podstawy faktycznej we wskazanym wyżej zakresie, co wymagałoby poczynienia kluczowych ustaleń po raz pierwszy w instancji odwoławczej. W takiej sytuacji uzasadnione jest uchylenie orzeczenia ze względu na respektowanie uprawnień stron (uczestników) wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego.” (por. postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Cywilna z dnia 8 marca 2017 r. IV CZ 130/16 LEX nr 2269094).

Wobec powyższego zbędne było odnoszenie się do pozostałych zarzutów apelacji i zawartych w niej wniosków.

Z tych też względów Sąd Apelacyjny na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. orzekł jak w sentencji uchylając zaskarżony wyrok i przekazując sprawę Sądowi Okręgowemu w Bydgoszczy do ponownego rozpoznania.

O kosztach postępowania za drugą instancję – obejmujących koszty postępowania apelacyjnego, Sąd orzekł na podstawie art. 108 § 2 k.p.c., pozostawiając rozstrzygnięcie o nich Sądowi I instancji w orzeczeniu kończącym postępowanie.

SSA Wiesław Łukaszewski SSA Barbara Rączka-Sekścińska SSA Teresa Karczyńska-Szumilas

Na oryginale właściwe podpisy.